

Gevallen van eerwraak in Nederland en het beslissingsmodel van de strafrechter

*Hermine Wiersinga**

Een delict buiten de ons bekende verklaring modellen

De meeste in ons land voorkomende levensdelicten zijn grofweg in twee categorieën onder te verdelen. De ene categorie bevat de gevallen die zijn ingegeven door calculerende motieven zoals geldelijk gewin of het beveiligen van een criminele carrière. Hieronder vallen bijvoorbeeld de roofovervallen en de liquidaties in het criminele milieu. De andere categorie behelst gevallen die zijn te wijten aan het onvermogen zich te beheersen. Hier speelt de ‘ontregelde agressiehuishouding’ en eventuele seksuele problematiek een rol. Het gaat dan bijvoorbeeld om gevallen van kinder- of ouderdoding en zogenoemde ‘crime passionel’. In deze categorie valt ook het ‘zinloos geweld’, waarbij het overigens eerder de bedoeling lijkt om te ‘matten’ dan om te ‘doden’. De dader, doorgaans ontremd door drankgebruik, ‘slaat door’.¹ In de categorisering gaat het telkens om een duiding of interpretatie van bepaalde gedragingen; men zoekt een passend, achterliggend motief en ‘begrijpt’ zo het strafbaar feit; men ‘weet’ waarom de dader het gedaan heeft. In laatste instantie zijn deze verklaring modellen uiteraard cultuurbepaald. De leer van de (psycho-)pathologie is daarvan een aansprekend voorbeeld; het is inmiddels bekend dat de ‘DSM-IV’ standaardlijst van ‘psychiatrische stoornissen’, zoals die in de westerse wereld wordt gebruikt bepaald geen aanspraak kan maken op universele geldigheid. Evenmin is er een algemeen geldig antwoord op de vraag hoe een ‘gezonde moederbinding’ eruit ziet.² Als ik zeg, dat verklaringen ‘cultuurbepaald’

* Mw.mr. H. Wiersinga is verbonden aan de Rijksuniversiteit Leiden en bereidt een promotie voor over dit onderwerp.

- 1 De psychiater Frank van Ree heeft opgemerkt, dat voor deze daders het geweld niet ‘zinloos’ is; zij zouden dit beschouwen als ‘verzet tegen elke vorm van bemoeienis’, ‘die in een door-geslagen libertair denken’ als ‘onterechte bemoeizucht’ wordt ervaren (uitzending van ‘Buitenhof’ op 23 april 2000).
- 2 Het zijn enkele voorbeelden van typisch ‘crossculturele’ kwesties, die overigens in Nederlandse strafzaken een rol kunnen spelen met name als de maatregel tbs in zicht komt. In de zaak die uiteindelijk leidde tot HR 27 juni 2000, JOL 2000, 391) bekritiseerde de raadsman

zijn, bedoel ik dat zij hun grenzen vinden in betekenisverleningsprocessen die aan een bepaalde cultuur ‘eigen’ zijn en die zich niet meer nader laten verklaren. Men komt dan hooguit tot cultuurfilosofische of theologische verhandelingen.

Niet alle levensdelicten zijn te terug te brengen tot het ‘calculerend’, dan wel ‘pathologisch’ verklaringsmodel. In de afgelopen dertig jaar hebben zich in Nederland met enige regelmaat gevallen voorgedaan van geweld die zich niet op de gebruikelijke wijze laten interpreteren. Ik doel op gevallen van de zogenoemde eerwraak die door – met name Turkse – nieuwkomers worden gepleegd.³ Het gaat om een bepaald type levensdelicten die als het ware *nolens-volens* worden gepleegd. Het delict lijkt niet alleen voor het slachtoffer, maar ook voor de verdachte en diens omgeving (waarvan het slachtoffer vrijwel altijd deel uitmaakt) een intense, dikwijls tragische betekenis te hebben. Bij benadering laten deze delicten zich beschrijven als ‘executies’ die koelbloedig worden voltrokken maar tevens vanuit een vol gemoed. Deze delicten worden niet gepleegd in een opwelling, maar – vrijwel steeds – na een familieberaad waarin als het ware een ‘vonnis’ wordt gewezen en een ‘executeur’ wordt aangesteld. Het is de familie-eer die moet worden gered, en de familie beraadt zich dan ook gezamenlijk op de te nemen stappen. Vandaar dat dit type delict ten onzent niet als doodslag, maar als moord wordt aangemerkt. Voor de in concreto opgelegde straf maakt dit wellicht niet veel verschil (het maximum dat de wet stelt wordt zelden gehaald) maar intussen worden deze daders wel veroordeeld voor vrijwel het ernstigste delict dat ons Wetboek van Strafrecht kent.⁴ De vereiste koelbloedigheid, die bij een ‘ideale’ eermoord wordt getoond, is de koelbloedigheid van een loyale uitvoerder die een als het ware bo-

mijns inziens onderbouwd en terecht de rapportage van het Pieter Baan Centrum, omdat geen aandacht was besteed aan de relatie tussen de Hindoe-cultuur van zijn cliënt en het westers psychiatrisch/pathologisch begrip narcisme.

- 3 Eerwraak – een sanctionerende reactie op de schending van de kuisheid van vrouwen – verschilt van de zogenoemde bloedwraak waarbij de dood van een familie- of clanlid wordt gewroken volgens het principe oog om oog, tand om tand. Over het feitelijk voorkomen van eerwraakgevallen in Nederland is weinig met zekerheid te zeggen. Van Eck bestudeerde dertig strafdossiers van in Nederland gepleegde Turkse eerwraakgevallen, het werkelijk getal ligt (waarschijnlijk) hoger, vergelijk C.M. van Eck, *Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland*, proefschrift Amsterdam UvA november 2000 (waaraan ik in het navolgende het merendeel van mijn gegevens ontleen). Bovendien komt eerwraak niet alleen onder Turken voor maar ook onder bijvoorbeeld Albaniërs en Jordaniërs; zie bijvoorbeeld de documentaire van Rob Hof, getiteld *Amerika is net als Albanië*, uitgezonden door de IKON in november 2000 of de (op de bijeenkomst van *Lutje* in mei 2000 gedeeltelijk getoonde) Zweedse documentaire over eerwraak in Jordanië, uitgezonden in ‘Netwerk’ op 23 mei 1999.
- 4 Of de kwalificatie ‘moord’ juist is laat ik in het midden; ik kom hier nog op terug.

venpersoonlijk bevel opvolgt en een daad pleegt die noodzakelijk en onvermijdelijk is, niet ten bate van zichzelf maar voor de familie. Het ‘vol gemoed’ waarover ik sprak is het gevolg van het feit, dat het slachtoffer niet zelden een geliefde vriend of een geliefd familielid is. Ik kom op dit alles nog terug. Voorlopig ging het mij erom vast te stellen, dat wij in de afgelopen decennia in de rechtszaal zijn geconfronteerd met strafbare feiten die niet passen in een in Nederland gangbaar stramien.⁵ Wel zijn de termen waarin over deze zaken wordt gesproken – ik refereerde al aan de ‘eerwraak’ en de ‘familie-eer’ in-middels aan het ons vertrouwd jargon toegevoegd. Maar betekent dit nu, dat wij van deze zaken voldoende ‘begrip’ hebben?

Een inspanningsverplichting van de overheid

We kunnen ons voorafgaand hieraan de vraag stellen, of het nodig is dat straf-functionarissen het motief van een dader begrijpen. Ik ben van mening dat een zeker begrip noodzakelijk is en moet worden nagestreefd. In het algemeen komt inzicht omtrent motieven van daders ten goede aan het doel van de *waarheidsvinding*. Voor de ambtenaren, belast met opsporing en vervolging, is het buitengewoon nuttig de ‘interne logica’ van de verdachte te begrijpen en in de juiste richting – en op de juiste wijze – verder te zoeken, bijvoorbeeld naar medeverdachten. Omdat er groepsbelangen in het spel zijn en een voor alle leden van de groep bijzonder gevoelig onderwerp (de ‘familie-eer’, zie hieronder) wordt aangeraakt, is het bovendien onvermijdelijk dat er verklaringen worden afgelegd die allereerst gericht zijn op het bewaren en het herstellen van diezelfde ‘eer’ en het bedekken van de ‘oneer’; dat betekent dat niet altijd ‘naar waarheid’ wordt verklaard. Ook de rechter zal enig inzicht in deze problematiek moeten hebben. Niet alleen bij de bewijsvraag in enge zin, maar ook bij andere vragen die kunnen rijzen in verband met de beantwoording van de vragen van met name art. 350 Sv kan inzicht in het motief van de dader onontbeerlijk zijn. Ik kom op enkele specifiek strafrechtelijke punten nog terug. Men kan één en ander abstracter formuleren en stellen dat begrip voor het motief van de dader bevorderlijk is voor het realiseren van klassieke strafdoeleinden zoals de voorkoming van eigenrichting, de resocialisatie en norminprenting. Strafrecht dat volkomen langs de wereld van de verdachte heen gaat, zal

5 Er zijn overigens ook ‘culturele’ gevallen bekend die niet aan de ‘eer’ raken, maar aan andere culturele fenomenen zoals magie. Zie bijvoorbeeld J. Boksem en S. Kromdijk, ‘Cultuurverschillen’, *Proces* 2000 p. 6–10; F. Bovenkerk en Y. Yeşilgöz, ‘Multiculturaliteit in de strafrechtspleging?’, *Tijdschrift voor Beleid, politiek en Maatschappij* 1999, p. 230–251.

wellicht niet werken of mogelijk zelfs een contraproductief effect hebben. In dit verband is bijvoorbeeld van belang te beseffen dat een niet zorgvuldig behandelde eerkwestie kan leiden tot meer ‘sanctionerend’ geweld in de sfeer van ‘eigenrichting’.⁶

Er dreigt nog een gevaar van een andere orde, namelijk dat van culturele stigmatisering. Er moet vooral niet eenzijdig ‘van buiten af’ en ‘van bovenaf’ worden gedefinieerd hoe en waarom de verdachte heeft gehandeld zoals hij heeft gehandeld. Het risico is dan groot, dat dit geschiedt op basis van enkele in onze cultuur levende gemeenplaatsen over ‘Turken’, ‘Antillianen’, ‘Marokkanen’ etcetera. Als het recht zelf stigmatiseert en het individu niet meer ‘ziet’ door de cliché’s is het vèr verwijderd van zijn eigen grondslag.⁷ Mijns inziens moet dus met zorgvuldigheid specifieke aandacht worden gewijd juist aan de motieven in het concrete geval. Niet alleen de persoon van de dader, ook de groep waartoe hij – of het slachtoffer – behoort, kan van een clichématige benadering de dupe zijn. Uit de rechtszaak die volgde na de moord op Karaman (een invloedrijke Turkse vakbondsleider die in 1988 werd vermoord) kwam dit aan het licht. Zijn medestanders waren van mening dat het ging om een moord met een politieke achtergrond en zij waren bijzonder verontwaardigd toen werd aangenomen dat het om een ‘eerkwestie’ zou gaan. Men twijfelde aan de diepgang van het justitieel onderzoek.⁸

Mijns inziens bestaat er dus om meer dan één reden een inspanningsverplichting van de zijde van justitie om te streven naar inzicht in de motieven van de verdachte/dader. Dat het motief wellicht niet ‘werkelijk’ begrepen kan worden (en mogelijk ook niet door de verdachte zèlf kan worden ‘uitgelegd’), wil nog niet zeggen dat niet kan worden onderzocht volgens welke ‘interne logica’ verdachte heeft gehandeld, welke betekenis de beschuldiging voor de verdachte heeft en welke feiten en omstandigheden in het concrete, bijzondere geval een rol hebben gespeeld.

Dat er sprake is of liever: zou kunnen zijn (want dit kan men maar beter niet voetstoots aannemen) van eerwraak is dan ook niet meer dan een startpunt

6 Ik zie hier een duidelijke taak voor justitie, vgl. ook H. Wiersinga, ‘Schaking als cultureel delict’, in R.H. Haveman e.a., *Seks, zeden en strafrecht*, Deventer 2000, p. 167–185.

7 In dit kader voert het te ver om hier uitvoerig op in te gaan. Het standpunt is mede ingegeven door de ‘relationele rechtsleer’ zoals die is ontwikkeld door A.C. ‘t Hart en R. Foqué in *Instrumentaliteit en rechtsbescherming*, Arnhem/Antwerpen 1990; door ‘t Hart is deze stelling in diverse noten en essays uitgewerkt, vgl. bijvoorbeeld A.C. ‘t Hart, *De Meerwaarde van het Strafrecht. Essays en annotaties*, Sdu, Den Haag 1997, p. 273–312. In mijn proefschrift (in voorbereiding) zal het punt uitvoeriger aan de orde komen.

8 *NRC-handelsblad* 9 augustus 1990.

voor nader onderzoek, waarbij het erop aan komt vast te stellen hoe in het concrete geval de kaarten zijn geschud.

Wat is eerwraak nu eigenlijk?

Het fenomeen van de ‘eerwraak’ is een typisch cultureel fenomeen waarvoor geen verklaringsmodel bestaat.⁹ De vraag *waarom* sommige Turken tot eerwraak overgaan is niet te beantwoorden. Vast staat wel, dat voor sommige Turken (en met name voor hen die afkomstig zijn van het platteland en uit de bergen van Turkije) de naleving van een bepaald regels met betrekking tot de bescherming van de eer zelfs de kern van het bestaan lijken te zijn en dat dit – onder omstandigheden – kan leiden tot het plegen van levensdelicten. Ik doe een poging enkele aspecten van het verschijnsel nog nader te beschrijven (hierboven is al het een en ander opgemerkt) met behulp van de (schaarse) antropologische literatuur.¹⁰

Het opmerkelijkst voor de westerse, postmoderne mens die gefocust is op gezondheid en fysiek welzijn is wellicht dat kennelijk het fysieke levenseinde niet per se ‘het ergste’ is wat een mens kan overkomen. Dat eerverlies (wat dat dan ook precies moge zijn) zó absoluut onverdragelijk zou zijn, dat daarna geen leven meer mogelijk is, is moeilijk voorstelbaar. Wij kennen in het literair milieu de ‘karaktermoord’ en er wordt soms beweerd dat iemand ‘het leven onmogelijk wordt gemaakt’ maar dit wordt dan toch meer gezegd bij wijze van spreken. Het idee dat men werkelijk een ‘niet-biologische’ dood kan sterven is uit het moderne gezichtsveld verdwenen (zo het daar ooit leefde). In de Turkse context, waartoe ik mij verder beperk, gaat het bij gevallen van eerwraak om een complex geheel van diverse, ten dele losstaande, ten dele op elkaar inwerkende factoren die kunnen leiden tot een escalatie van gebeurtenissen waarin elke relativisering wegvalt en waarin dat definitieve einde – de dood van één of meer bekenden – wordt bewerkstelligd om een ander ‘einde’ – het

9 Cultuurfilosofische bespiegelingen, bijvoorbeeld van J. Huizinga (vgl. diens *Homo ludens*), en andere ‘speltheoretici’ zijn in dit verband interessant, ik ga daar hier niet verder op in. Van Eck kwam tot de conclusie, dat zij de vraag bij haar onderzoek – in eerste instantie: ‘waarom kwam het in de betreffende erekwestie tot een eerwraak?’ beter kon vervangen door de vraag ‘wat verhoogde de kans op eerwraak’ (a.w. p. 14).

10 Naast het al genoemde proefschrift van Van Eck en de (weinige) bronnen daar genoemd, put ik mijn gegevens uit eigen dossieronderzoek; ik noem nog afzonderlijk Y. Yeşilgöz, *Allah, Satan en het recht. Communicatie met Turkse verdachten*, Arnhem: Gouda Quint 1995 (diss.). Ook Turkse bronnen (voor mij niet toegankelijk) zijn overigens schaars; Van Eck heeft zich voor gegevens voor een groot deel op krantenartikelen moeten verlaten.

einde van de eer – te voorkomen. Een gebruikelijke openingszet in een dergelijk scenario is de schaking van een meisje. Een ontvoering, al of niet tegen de wil van het ‘slachtoffer’ (soms is de schaking in het geheim door het meisje zelf geësceneerd) brengt de *namus* in gevaar. *Namus* wordt (net als een aantal andere Turkse woorden) vertaald als ‘eer’. Daarmee is bepaald niet vastgesteld wat die term betekent; ook ons begrip ‘eer’ heeft geen heldere betekenis. Het gaat om ‘de eer van het meisje’, waarbij het maagdevlies een zekere (maar geen doorslaggevende) rol speelt, het gaat tevens om ‘de eer van de familie’, het gaat om een ‘heilige waarde die in tact moet blijven’, maar ook kan de vrouw zelf worden bedoeld, waarvan wel wordt gezegd dat zij ‘de *namus* van de man’ is; en dan is naast al deze verschillende betekenissen voor veel Turken de *namus* – ja, ‘gewoon’, de *namus* (of soms ook hetzelfde als *şeref*); het is kortom voor wie op zoek gaat naar *verklaringen* een volstrekt hopeloos want poly-interpretabel – of niet-interpretabel begrip.¹¹ Bij een schaking, of een andere provocatie van de ‘eer’ staat bovendien ook de *şeref* – ‘eer’ maar dan specifiek van de mannen (maar soms ook toegeschreven aan vrouwen, ook een ‘groepswaarde’ en soms ook gelijkgeschakeld aan *namus*, zie hierboven) op het spel. In een ingewikkelde, en soms paradoxaal aandoende wisselwerking met de (sociale) omgeving (waarin ‘waarheden’ worden gecreëerd alle met een schuin oog naar de ‘eerkwesties’) worden door de spelers bepaalde stappen gezet. Het theatraal aandoend optreden van de betrokkenen (de rol van het publiek en het aan het licht komen van bepaalde feiten is inderdaad bijzonder belangrijk) staat in verband met het mogelijk ‘eer’verlies, al is deze terminologie – zie boven – niet scherp. De ‘actors’, die men misschien juist kan aanduiden als ‘acteurs’ lijken door een geheimzinnig script te worden aangezet tot stappen die ernstige, ja onomkeerbare gevolgen kunnen hebben en die zelfs kunnen leiden tot de dood van het meisje en/of de man die haar ‘eer’ zou hebben ‘bezoedeld’ of ‘geschonden’. Soms heeft het publiek een remmende invloed – er treedt een bemiddelaar naar voren, die in staat is de zaken in goede banen te leiden. Maar soms ook worden de zaken juist door het publieke karakter van het geheel op de spits gedreven en dan lijkt er geen weg meer terug. Misschien het meest opvallend aan het geheel is het dat de ‘acteurs’ niet lijken te twijfelen. Zij gaan in hun rol op en hoe onlogisch de opeenvolging van gebeurtenissen voor buitenstaanders ook moge schijnen, voor

11 De citaten zijn van Van Eck, *a.w.* p. 271; zie voor de betekenissen van eer ook hoofdstuk 1 van haar proefschrift. Van beslissend belang zou zijn het publieke aspect, datgene wat Peristiany heeft genoemd de “all-powerfulness of public opinion”. ‘Eer’ – in welke zin dan ook – ‘heb’ je alleen, als je omgeving oordeelt dat dat het geval is. Zo is je ‘eer’ letterlijk contextueel: altijd bepaald door de teksten van anderen.

ingewijden ligt er naar het zich laat aanzien een strenge logica aan ten grondslag. Wel komt de tragiek van deze noodlottige voortstuwing van de gebeurtenissen soms heel duidelijk naar voren. Al is het niet mogelijk de ‘Turkse eer’ te definiëren, de *intensiteit* waarmee wordt opgetreden teneinde haar te beschermen is enorm en kan nog toenemen onder invloed van een aantal tot op heden nog alleen verkennenderwijs in kaart gebrachte factoren. Het aspect van de collectiviteit verhoogt de intensiteit van het gebeuren, niet alleen omdat het publiek toekijkt, meeleeft en als scherpzetter optreedt, maar ook omdat er meer op het spel staat dan een individuele kwestie, waarin een individuele afweging wordt gemaakt. Het lot van de familie ligt in handen van de persoon in kwestie – de ‘executeur’ – en dat kan bepaalde ontsnappingsroutes uitsluiten. Dit het individu overstijgend aspect ziet men overigens ook wel terug in het gedrag van het beoogd slachtoffer, dat niet zelden allang weet wat er staat te gebeuren, en dit in zekere zin zelfs lijkt op te zoeken. Een turkoloog zei een keer over een vrouw in een dergelijke situatie dat ze zich gedroeg als “een konijn in de koplampen van een auto”, iets wat ik bevestigd heb gezien in dossiers die ik zelf in het kader van mijn onderzoek onder ogen kreeg. Dat geldt soms ook voor de door de familie aangewezen ‘executeur’ die het “ritueel” van de eerwraak moet voltrekken.¹² Soms wordt zichtbaar hoezeer deze zich vastklampt aan hetgeen hem is opgedragen en lijkt hij op een soldaat die naar het front is gestuurd en die zich met de moed der wanhoop in de vuurlinie begeeft.¹³ Nog theateraler en ‘noodlottiger’ wordt het geheel, als juist de (meest) geliefde zuster, dochter of vriend moet worden gedood; het zijn situaties die ik zelf in mijn dossieronderzoek tegenkwam en die ook Van Eck (zij het vragen-derwijs) opvoert als factor die de kans op het plegen van eerwraak verhoogt.¹⁴ Men kan zowel de uitvoerder als het feitelijk slachtoffer typeren als ‘slachtoffer van het lot’.¹⁵

12 Zie Van Eck, a.w. hoofdstuk 3 waarin eerwraak als ritueel en dus als onpersoonlijke daad wordt beschreven. Het gaat volgens haar bij dit ritueel om een “geformaliseerde, dramatische vorm” waarbij de dader zich “idealiter op een gestandaardiseerde manier gedraagt. De eerwraak behoort bijvoorbeeld op een openbare plek, liefst temidden van vele mensen, plaats te hebben. Daarnaast hoort de eerwraakpleger te zeggen dat hij geen spijt heeft van zijn daad”. Etcetera. De term ‘executeur’ is van mijzelf.

13 Het komt dan ook wel voor, dat tussen het familiebesluit en de daad een vrij lange periode ligt waarin de uitvoerder als het ware ‘naar de daad toeleeft’, het alcoholgebruik neemt soms toe of hij gebruikt in deze periode veel softdrugs.

14 Zie Van Eck, a.w. par. 7.6.

15 Zie Yeşilgöz, a.w. p. 61–62.

Het beslissingsmodel van de strafrechter

Ik kom terug op de vraag wat één en ander voor de strafrechtspleging zou kunnen en moeten betekenen en behandel een aantal punten aan de hand van het strafprocessuele beslissingsmodel, zoals neergelegd in met name artikel 350 van het Wetboek van Strafvordering. Culturele aspecten zijn van belang voor de waarheidsvinding met betrekking tot de bewijsvraag, zowel in enge als in brede zin. De wijze waarop een aangifte wordt gedaan en wordt behandeld, de wijze waarop de verhoren plaatsvinden, het controleren van verdenkingen en verdachtmakingen en het rekening houden met ‘daders-op-de-achtergrond’, de invloedrijke leden van de familie of clan die als het ware als auctor intellectualis optreden, de afdekking van de eventuele medeverdachten, de bedekking van eventuele schandalen etcetera – het zijn allemaal zaken die aandacht behoeven. Als moord is ten laste gelegd, kan bij de bewezenverklaring van het bestanddeel van de ‘voorbedachte raad’ bijvoorbeeld nader onderzoek naar het al dan niet plaatsvinden van een familieberaad zinvol zijn; inzicht in de wijze waarop één en ander doorgaans geschiedt is dan bepaald niet overbodig. Over de ‘tweede’ vraag van artikel 350 Sv, de *kwalificatie*, wordt in de rechtspraak meestal niet moeilijk gedaan. Ik vind dat niet altijd terecht en wees er al even op, dat men zou kunnen twisten over de vraag, of het juist is een ‘ideaaltypische eerwraak’ als ‘moord’ te kwalificeren. Het is waar, dat in de rechtspraak weinig eisen worden gesteld aan de invulling van de ‘voorbedachte raad’. Anderzijds is het zo dat de explicatie in de rechtspraak (waarin uitdrukkingen worden gebruikt als ‘kalm beraad en rustig overleg’) toch een wat ander beeld geven; de ratio lijkt te zijn dat verdachte, zelfs als hij handelt in hartstocht of ‘zenuwoverspanning’ – zich rekenschap heeft gegeven van de betekenis en de gevolgen van zijn daad en deze wel overwogen kan hebben.¹⁶ Mijns inziens ligt hierin besloten dat de dader zich nog moet hebben kunnen bedenken. Dat lijkt bij de typische eerwraak, waarbij het niet zozeer om een individueel ‘besluit’ gaat, vanaf zeker moment nu juist niet meer tot de mogelijkheden te behoren. Als dat inderdaad het geval is (ik heb daarover geen zekerheid) zou ‘moord’ wellicht een minder toepasselijke kwalificatie zijn. Ik voeg daar overigens direct aan toe, dat ook weer niet gezegd kan worden dat wordt gehandeld in een ‘plotselinge opwelling’. Een zuivere doodslag is dit nu ook weer niet. De wetgever had indertijd dit type delicten niet voor ogen. Maar moet in geval van twijfel niet voor het minder zware delict worden gekozen? Mijns inziens is daar wat voor te zeggen.

16 Men zie hiervoor T.J. Noyon, G.E. Langemeijer, *Het Wetboek van Strafrecht*, bewerkt door J. Rummelink, losbladig, Deventer (supplement 101 bij artikel 289 Sr).

Als men aanneemt dat de druk vanuit de familie of clan onontkoombaar is, dan zou men een *strafuitsluitingsgrond* (psychische overmacht) kunnen erkennen, of de *hoogte* van de straf kunnen verminderen.¹⁷ Ik kan mij wel voorstellen, dat de rechter daartoe overgaat indien het – overduidelijk – om een door de familie aangewezen ‘executeur’ gaat en er een zeer gedegen en deskundig onderzoek naar de ‘culturele’ feiten en omstandigheden én naar de persoonlijke (ook zogenoemde ‘inwendige’) omstandigheden van degene die terecht staat is verricht.¹⁸ Het zou wat mij betreft dan niet gaan om een ‘culturele’ strafuitsluitingsgrond (of strafvermindingsgrond) pur sang, maar om een ‘culturele inkleuring’ van bij ons reeds bestaande en gehanteerde strafuitsluitings-, c.q. strafvermindingsgronden. Uit generaal-preventief oogpunt zal men hiertoe wellicht niet spoedig willen besluiten. Ik ken ook geen voorbeeld van een geval van erkenning van een beroep op psychische overmacht in een eerwraakzaak, maar nogmaals: ik zie niet in waarom dit nimmer het geval zou kunnen zijn. Vanuit het oogpunt van algemene preventie lijkt het mij overigens wel zaak dat justitie ernaar streeft ook de ‘daders-op-de-achtergrond’ aan te pakken.

Nog een opmerking terzijde. Het moge duidelijk zijn dat de raadsman bij dit alles een lastige taak heeft. Hij zal in eerwraakgevallen enerzijds terughoudend zijn, want het is met het oog een ten laste gelegde moord voor zijn cliënt gunstiger als het niet komt tot een bewezenverklaring van de voorbedachte raad. Bovendien loopt de verdediging de kans dat het niet komt tot een strafvermindering maar een strafverzwaring. In eerwraakgevallen heeft de rechter in het verleden enkele malen uitdrukkelijk een strafverzwaring gemotiveerd juist vanwege het eerwraak-karakter van het gepleegde delict.¹⁹ Anderzijds zal de raadsman misschien toch een beroep willen doen op een strafuitsluitingsgrond of strafvermindering willen bepleiten. Dat is binnen een processtrategie niet per se hopeloos; ook hiervan zijn voorbeelden te vinden.²⁰ Het is al met al moeilijk om te voorspellen hoe het pleidooi om rekening te houden de ‘eerwraakaspecten’ in een concreet geval zal uitpakken. Toch lijkt in de rechtspraktijk dikwijls voor te komen, dat deskundigenrapportage pas wordt verricht als de raadsman hierom verzoekt. Dat lijkt mij minder juist.

17 Iets dergelijks is bepleit juist voor eerwraakgevallen door G.G.J. Knoops, *Psychische overmacht en rechtsvinding* (proefschrift), Gouda Quint 1998, zie hoofdstuk IX A.

18 Dat betekent, dat er degelijke expertise moet worden verricht.

19 Deze gevallen staan beschreven bij Van Eck, *a.w.* par. 3.7.

20 Zie J. Boksem, S. Kromdijk, *a.w.* waar een eerwraakzaak wordt besproken waarin geen strafuitsluiting, maar wél een strafverzachtende omstandigheid wordt gevonden in ‘de druk die door de familie op de verdachte is uitgeoefend’.

Slot

Mijns inziens ligt er meer dan voldoende stof voor discussie op vele punten. De tijdgeest verandert, de bewoners van Nederland veranderen (ook door de komst van vele immigranten) en telkens gaan wij op zoek naar grenzen van de tolerantie, de rek en de noodzakelijke 'openheid' van het rechtsstelsel en de fundamentele bescherming die het recht aan elke burger/verdachte moet bieden. Wezenlijke vragen met betrekking tot de taakopvatting van de magistraat, de raadsman en de deskundige (met inbegrip van de gedragsdeskundige) zullen daarbij aan de orde moeten komen. Ik geloof dat het een goede zaak is, dat het thema van de doorwerking in het recht van culturele verschillen inmiddels op verschillende (onderzoeks)agenda's is gekomen. Wij zullen er de komende tien jaar meer van horen.